

REV. ANTONI NADBRZEŻNY

KERK EN BEVRIJDING IN HET DENKEN VAN EDWARD SCHILLEBEECKX

CHURCH AND LIBERATION IN THE THOUGHT
OF EDWARD SCHILLEBEECKX

A b s t r a c t. This paper discusses the issue of the relationship between the Church and liberation in the theology of Edward Schillebeeckx. The author first describes the negative contrast-experience. He then presents the basic dimensions of Christian salvation according to the great Dutch theologian. Emphasis is placed upon the concept of the Church as the sacrament of the liberation.

Key words: Edward Schillebeeckx; contrast-experience; Church; liberation; sacrament; dialogue.

INLEIDING

In het hart van de lijdende mens verschijnt een hevig verlangen naar de bevrijding. Na het Tweede Vaticaanse Concilie vond er in de theologische literatuur een evolutie plaats betreffende de belangstelling voor antropologische problemen. De aardse dimensie van het menselijke bestaan en de existentiële situatie van de hedendaagse mens staan nu in het centrum van de theologische bezinning. Het doel van dit artikel is het motief van bevrijding in de interpretatie van Edward Schillebeeckx (1914–2009)¹ in het licht te

Dr. hab. ANTONI NADBRZEŻNY—priester, wetenschappelijk medewerker verbonden aan het Instituut voor Dogmatische Theologie van de Johannes Paulus II Katholieke Universiteit Lublin (Polen); zijn onderzoek richt zich op de moderne Nederlandse theologie; correspondentie-adres—E-mail: a.nadbrzezny@wp.pl

Dr. hab. ANTONI NADBRZEŻNY—Catholic priest, associate professor at the Institute for Dogmatic Theology of the John Paul II Catholic University of Lublin (Poland); his research focuses on the modern Dutch theology; address for correspondence—e-mail: a.nadbrzezny@wp.pl

¹ Voor de biografie van Edward Schillebeeckx zie: Erik BORGMAN, *Edward Schillebeeckx: A Theologian in his History* (London: Continuum, 2004); *The Schillebeeckx Reader*, ed. Robert J. Schreiter (New York: Crossroad, 1984), 1–24.

plaatsen. In de werken van deze beroemde Vlaamse theoloog zoeken wij naar de antwoorden op de volgende vragen: Wie of wat brengt mensen bevrijding? In welke zin is de Kerk een sacrament van bevrijding? Voordat we gaan spreken over een wezenlijke relatie tussen Kerk en bevrijding volgen nu eerst enkele notities van een contrastervaring en verhouding tussen heil en bevrijding.

1. RADICALE CONTRASTERVARING

In de achtergrond van het denken van Schillebeeckx ligt een radicale grondervaring die ook een contrastervaring genoemd kan worden. Deze ervaring is een basis-ervaring die iedere mens en elke gemeenschap beleven kan. Volgens Schillebeeckx zijn er in onze wereld vele belangrijke negatieve ervaringen. Dagelijks krijgen wij via TV en andere massamedia een beeld van de werkelijkheid die blijkbaar niet *in orde* is. Zo vele mensen in de wereld ervaren lijden en kwaad, onderdrukking en ongeluk. Wij voelen diep in ons hart dat onze wereld niet is zoals ze kan en zou moeten zijn. De Vlaamse theoloog onderstreept dat wij in een wereld leven die wordt beheerst door consumptie, genot, onrecht, macht, geweld en oppressie.

Op deze pijnlijke situaties kunnen wij op twee manieren reageren. Ten eerste, kunnen wij de negatieve aspecten van de werkelijkheid bagatelliseren of decadent en defaitistisch het kwaad onnodig opblazen. Ten tweede, kunnen wij het kwaad, het lijden en de oppressie als een uitdaging beschouwen. Daarin zien wij niet een teken van de decadentie van een samenleving maar een impuls die ons tot actie motiveert.²

Schillebeeckx staat de tweede stelling bij. Voor hem is de radicale contrastervaring een ervaring van een *veto* tegen het kwaad in de wereld. Het fundamentele *veto* van de mens tegen het kwaad is verbonden met de ervaring van de verontwaardiging die als een affectieve reactie op de lijdensgeschiedenis opkomt. De werkelijkheid is vol van frappante contradicties. De menselijke ervaring van lijden en kwaad is basis en bron van een fundamenteel *nee* dat mensen over het kwaad in de wereld uitspreken. Deze menselijke ervaring van de negatie ten aanzien van het kwaad is zekerder en evidenter dan alle wetenschappelijke en filosofische analyses en opinies.

² Edward SCHILLEBEECKX, *Theologisch testament. Notarieel nog niet verleden* (Baarn: Nelissen, 1994), 128–129.

De mening van Schillebeeckx lijkt een pessimistische visie te zijn. De Vlaamse dominicaan concentreert zich op de negatieve ervaringen en wekt de indruk dat hij een pessimistische levensfilosofie wil creëren. Maar moeten wij zeggen dat de conceptie van negatieve ervaring geen defaitisme is? Schillebeeckx kent ook de positieve aspecten van onze wereld. Hij weet wel dat er ongetwijfeld ook veel goedheid en schoonheid in deze wereld is. De Vlaamse theoloog is in strijd met de oude dualistische stelling dat er een eeuwige oppositie tussen een goede en een slechte wereld bestaat. De christenen geloven dat er alleen een wereld bestaat die uit de 'handen' van de goede God-Schepper gekomen is. Daarom kan onze wereld in wezen niet slecht zijn. Volgens Schillebeeckx is er in onze wereld een raadselachtig mengsel van goed en kwaad, van zin en onzin. Al de fragmenten van goedheid en schoonheid zijn met kwaad en lelijkheid vermengd. Niemand kan op basis van de geschiedenis voorzien welk element van dit mengsel in een bepaalde periode overwinnen kan: het goede of het kwade.³

Volgens Schillebeeckx mogen de mensen ook een positief element in die fundamentele contrastervaring vinden. Daarin zit de diepe ethische dimensie. Er is verborgen in de negatieve ervaringen een soort van openheid naar een nieuwe en betere mogelijkheid. Schillebeeckx noemt het een consensus met 'het onbekende'. Wij kunnen hier de vraag stellen: wie of wat is 'het onbekende'? Het is heel moeilijk dit begrip precies te definiëren. Volgens de Vlaamse theoloog betekent 'het onbekende' een andere, betere wereld die nog niet feitelijk gegeven is. Kortom: openheid naar het onbekende en het betere. Het klinkt allemaal een beetje utopisch en onrealistisch maar Schillebeeckx preciseert dat de betere toekomst van de wereld geen fictie moet zijn. Het fundamentele 'nee' van de mens tegen het kwaad is onvoldoende. Het is alleen de eerste maar nodige stap. Met het door de mensen uitgesproken 'nee' tegen elke vorm van het kwaad moet ook 'open ja' gezegd worden voor de promotie van het goede in deze wereld. Het menselijke verzet tegen het kwaad fundeert en maakt het mogelijk het gezicht van onze wereld te veranderen. De fragmentarische, kleine maar werkelijke ervaringen van zin en geluk zetten de mensen aan om de wereld verder te verbeteren en daarom kunnen zij de levende bronnen van echte hoop genoemd worden.⁴

De contrastervaring heeft een universeel karakter. Het is beschikbaar voor de iedereen. Volgens Schillebeeckx vinden in deze ervaring gelovigen en atheïsten elkaar. Daarin erkennen zij een basis voor solidariteit van allen met

³ Edward SCHILLEBEECKX, *Mensen als verhaal van God* (Baarn: Nelissen, 1989), 25.

⁴ *Ibidem*, 25–26.

allen. Bovendien interpreteren de gelovigen deze grondervaring godsdienstig. Hun verzet tegen onrecht en hun 'open ja' voor de verbetering van de wereld heeft een diepere oorsprong. Hierin ontmoeten de gelovigen de transcendentie van 'het goddelijke'. In deze negatieve contrastervaring bestaat er iets van een zucht van barmhartigheid. De gelovigen horen/herkennen daarin de naam van God. De niet-gelovigen ontdekken daarin een ethische plicht. Zeker kunnen beide in hun hart een ware hoop wekken.

2. BEVRIJDING EN HEIL VAN GOD

Het woord 'heil' wordt in de christelijke traditie en theologie heel vaak gebruikt. Het heeft verschillende betekenissen en verschijnt in verschillende contexten. Niettemin gaan de katholieke theologen akkoord dat het heil iets te maken heeft met de bevrijding. In het algemeen betekent het heil de bevrijding van de mens van het persoonlijke en collectieve lijden en kwaad.

Vooraf werd het heil in de Oude Testament geïnterpreteerd als de grote bevrijding van het volk Israël uit Egypte, het land van de slavernij. In dit proces van de bevrijding werken de mensen, maar God speelt de belangrijkste rol. Bovendien verkondigen de profeten een toekomstig en volledig heil dat van God komt.

Het Nieuwe Testament accentueert de geestelijke dimensie van het heil dat voor de mensen een gave van God is. Het heil betekent een bevrijding van de zonden en de dood. Dit heil komt door Jezus Christus die de enige Bevrijder, Verlosser en Bemiddelaar tussen God en mens is. Volgens het christelijk geloof heeft Jezus Christus in het mysterie van zijn dood en verrijzenis de wereld verlost. Daarom komt het heil van God in en door Jezus aan de hele mensheid.⁵

Vóór het Tweede Vaticaans Concilie werd het heil beschouwd als een realiteit die alleen de geestelijke dimensie van het menselijk bestaan betreft. De theologen en de predikanten verkondigden vooral de noodzakelijkheid van het heil van de menselijke ziel. Het menselijk lichaam was veel minder belangrijk vanuit het perspectief van Gods heil. Na het concilie verschenen de nieuwe interpretaties van het heil. De andere aspecten van het heil werden in de theologie ontwikkeld.

⁵Gerald O'COLLINS en Edward FARRUGIA, *Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z in-deksem angielsko-polskim*, trans. Jan Ożóg en Barbara Żak (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2002), 405.

Volgens Schillebeeckx omvat het heil niet alleen de ziel van de mens maar de hele menselijke persoon, de samenleving waarin hij leeft en de natuur. De Vlaamse dominicaan benadrukte dat we het heil niet alleen individueel en spiritueel moet begrijpen, maar dat het ook praktische, politieke en ecologische dimensies heeft. Het heil dat altijd van God komt is niet alleen de zaak van de bovennatuurlijke toekomst maar het gebeurt ook op aarde, hier en nu, in de geschiedenis van de mensheid. Schillebeeckx onderstreept dat nu in het menselijke streven naar gerechtigheid en bevrijding de God van liefde en genade tot spreken komt. Daarom is het engagement voor de lijdende en de strijd voor het 'Humanum', de bijzondere plaats waar Gods betrokkenheid op de mens zich manifesteert en ervaarbaar wordt.⁶

Schillebeeckx constateert dat God altijd het heil van de mensen wil. Dat is zijn basisidee.⁷ Maar wat betekent dat in de hedendaagse wereld? De Vlaamse denker verwijst naar het aforisme van sint Ireneus van Lyon die spreekt: Gods eer is de levende mens (*Gloria Dei, vivens homo*). Volgens Schillebeeckx betekent dit dat God het ware, goede en gelukkige mens-zijn wil. Dus staat het heil van God niet boven de mensen of in een verre toekomst van het rijk der hemelen maar het realiseert zich fragmentarisch in de concrete geschiedenis van de mensen en in hun dagelijks leven.⁸

De christenen moeten zich de klassieke vragen stellen: hoe verstaan wij het mens-zijn? Wat betekent het geluk? Schillebeeckx is zich ervan bewust dat wij vandaag in een postmoderne en multireligieuze samenleving bestaan. Er bestaat een vrije markt van ideeën en een cocktail van levensbeschouwingen. De mensen denken nu heel pluralistisch en daarom is het volgens hem onmogelijk om een unieke definitie van het mens-zijn en geluk uit te werken. De Vlaamse theoloog benadrukt het historische en dynamische karakter van ons verstaan van mens-zijn dat alleen als historische opgave bestaat. Het mens-zijn ontwikkelt zich in een grote verscheidenheid van culturen en godsdiensten. Schillebeeckx spreekt van het zogenaamde coördinatensysteem waarbinnen we ons mens-zijn uittekenen in waarden en normen. Dit coördinatensysteem betekent de antropologische wezen-elementen die in de ontwikkeling van onze menselijkheid noodzakelijk zijn. Volgens Schillebeeckx bestaan er zes constante elementen. Dat zijn de volgende:

⁶ Ignace D'HERT, *Een spoor voor ons getrokken. De Jezustrilogie van Edward Schillebeeckx* (Baarn: Nelissen, 1997), 63–65.

⁷ Huub OOSTERHUIS en Piet HOOGEVEEN, *God is ieder ogenblik nieuw. Gesprekken met Edward Schillebeeckx* (Baarn: Ambo, 1982), 126.

⁸ Edward SCHILLEBEECKX, *Gerechtigheid en liefde. Genade en bevrijding* (Bloemendaal: Nelissen, 1977), 728–729.

a) Verhouding tot de menselijke lichamelijkheid, de natuur en het ecologisch milieu. Mens-zijn betekent dat onze persoon tot zijn eigen lichamelijkheid een constitutieve relatie heeft. Dan hebben wij dus *via* ons lichaam toegang tot de natuur en het ecologisch milieu waarin wij leven. Deze eerste antropologische constante toont dat de mens geen geïsoleerd wezen is maar een persoon die verschillende relaties maakt.

b) Mens-zijn is medemens-zijn. Het gaat hier om het feit dat de we ons mens-zijn beleven in relatie tot onze medemensen. De persoonsidentiteit is zonder medemensen onmogelijk. In zijn begrensde individualiteit staat de persoon altijd in wezenlijke relatie tot de andere.

c) Relatie tot maatschappelijke en institutionele structuren. Deze constante openbaart ons dat de relatie met onze medemensen ook bepaalde structurele en institutionele vormen kan aannemen.

d) Tijd-en-ruimte van persoon en cultuur. Deze vierde antropologische constante betekent dat ons mens-zijn historisch en geografisch gesitueerd is. Een bepaalde tijd en ruimte brengen ons bepaalde kansen, mogelijkheden maar ook beperkingen met zich mee.

e) Verhouding van theorie en praxis. Dit verwijst naar het feit dat de mensen altijd met een spanning leven tussen theorie en praxis. Ze willen de menselijke cultuur ontwikkelen en duurzaamheid aan hun leven verlenen. Dankzij de combinatie van theorie en praxis kunnen de mensen een duurzame en steeds menswaardige cultuur ontwikkelen.

f) Het religieuze bewustzijn van de mens. De zesde antropologische constante herinnert ons eraan dat mensen leven met een of andere vorm van utopie of van religieus bewustzijn. Onder dit utopisch moment van het menselijk bewustzijn verstaat Schillebeeckx alle totaliteitsconcepties die het menselijk leven nu en in de toekomst als een zinvol, goed en gelukkig geheel leren beleven. Deze constante toont ons dat in het menselijk denken de categorieën van geloof en hoop heel wezenlijk zijn.⁹

Concluderend, deze zes constanten complementeren elkaar en conditioneren elkaar. Ze maken een synthese die de grondvorm van het mens-zijn tekenen. Het christelijk heil staat in verband met de ware bevrijding. De lijdende personen wachten op het heil-van-Godswege voor mensen. Dit heil betekent een waar, goed en gelukkig mens-zijn dat zich moet baseren op de eerder genoemde zes antropologische constanten. De diepste bron van de menselijke bevrijding is God met zijn heilende en warmhartige nabijheid die in de chris-

⁹ Ibidem, 674–681.

telijke traditie de genade genoemd is. Welke rol speelt de kerk in dit proces van bevrijding? Daarover gaan we het in de volgende paragraaf hebben.

3. KERK ALS SACRAMENT VAN BEVRIJDING

Sinds het Tweede Vaticaans Concilie wordt de Kerk omschreven als gemeenschap of sacrament van het heil. Het eerste model dat nu heel populair is in de theologie, betekent dat de Kerk vooral de gemeenschap van de gelovigen is die in God haar oorsprong vindt. In deze kerkvisie speelt de Heilige Geest een centrale rol als de kracht van de eenheid. De tweede voorstelling van de Kerk als sacrament van het heil betekent dat de Kerk er niet voor zichzelf is maar voor het heil van de wereld. Het woord 'sacrament' (in het Latijn 'sacramentum') slaat op het mysterie of geheim Gods.¹⁰ Hierbij kunnen we de fundamentele vraag stellen: wie is het sacrament van God? Is dat Jezus of de Kerk?

Volgens Schillebeeckx is Jezus het zichtbare teken van de onzichtbare God. Wie Jezus ziet, ziet ook God in menselijke gestalte. Omdat volgens het christelijk geloof Jezus de openbaring van God is, mogen we op Hem het begrip oersacrament toepassen. In Zijn mensheid is Jezus het sacrament van God. Maar Schillebeeckx gebruikt in zijn boeken ook het begrip 'sacrament' voor de Kerk. Wat bedoelt de Vlaamse theoloog hiermee?

Schillebeeckx ziet vooral een wezenlijke relatie tussen Kerk en Jezus Christus. Enerzijds is het duidelijk dat Christus een uniek sacrament van God is. Anderzijds heeft de Kerk een speciale zending om deze Christus te verkondigen en na te volgen. Het is hierbij van groot belang in te zien, dat de Kerk helemaal afhankelijk is van Christus als oersacrament. Dat betekent dat de Kerk als gemeenschap van gelovigen een waar en waarachtig teken van de verrezen Christus moet zijn. Daarom zullen christenen alleen de Kerk het sacrament van Christus noemen en de Kerk nooit boven of zonder Christus zien.

In zijn sacramentele kerkvisie vertrekt Schillebeeckx vanuit het breedst denkbare perspectief, namelijk vanuit Gods universele heilswil. De christelijke Kerken zijn de plaats waar de betekenis en inhoud van deze goddelijke heilswil duidelijk worden gemaakt. De Vlaamse dominicaan onderstreept dat Kerken en godsdiensten zelf het heil niet zijn. Zij behoren tot de orde van het teken en daarom verwijzen zij naar het heil dat van God

¹⁰ Cornelis M.T. VAN VLIET, *Kerk met twee ogen. Een katholieke ecclesiologie* (Kampen: Kok 2001), 96–102.

komt. De taak van de Kerken is het heil-van-Godswege te thematiseren, uitdrukkelijk te belijden en liturgisch te vieren. De Kerken zijn de *anamnese* van God in de wereld. Hierbij gebruikt Schillebeeckx het Griekse woord *anamnesis* dat letterlijk ‘herinnering’ betekent. In die zin zijn de Kerken onder ons de levende herinnering aan de universele, zwijgende maar reële en werkzame heilswil van God. Ze verwijzen naar de absolute heilspresentie van God in onze wereld. De Kerken en alle godsdiensten spelen een belangrijke rol in de geschiedenis van de mensheid. Dankzij de verkondiging, de sacramenten en de levenspraxis helpen ze de mensen om God en zijn heil niet te vergeten.¹¹

Volgens Schillebeeckx zien de gelovigen in het proces van menselijke bevrijding het gelaat van God. Alle menselijke bevrijdingsprocessen worden op twee manieren geïnterpreteerd. Ten eerste als loutere activiteit van de mensen en ten tweede als een realiteit in relatie tot God. Voor de gelovigen brengt God de redding in en door mensen. Het bevrijdend proces in de menselijke geschiedenis is een bestanddeel van de goddelijke openbaring. Aan dit proces neemt de Kerk actief deel. Ze is een zichtbaar teken van de aanwezigheid van God in de wereld en van Gods heil.¹² In die zin mogen wij de Kerk het sacrament van de bevrijding noemen.

Schillebeeckx beklemtoont dat Gods absolute heilspresentie zowel een aanbod als een gave is. Volgens hem is geloof in God onmogelijk zonder geloof in de mens. God is de diepste bron van de menselijke bevrijdingsgeschiedenis. Mensen spelen ook een actieve rol in Gods heilsbestel. Daarom gebruikt Schillebeeckx een zeer interessant en provocerend aforisme: ‘buiten de wereld van mensen geen heil’. De Vlaamse theoloog interpreteert deze uitdrukking in de zin dat de wereld het terrein van Gods heilshandelen is in en door de bemiddeling van mensen. Het woord ‘bemiddeling’ heeft in de sacramentele kerkvisie van Schillebeeckx een zeer belangrijke betekenis. Het toont dat het heil in onze geschiedenis geen automatische, deterministische en toevallige gebeurtenis is. In onze geschiedenis bestaat ook de mogelijkheid van onheil, tegenspoed en onvrijheid. Het heil van God voor de lijdende en onderdrukte mens komt nooit los van de mens en zonder zijn toedoen. De bemiddeling van de mens in het goddelijk heilproces veronderstelt de menselijke verantwoordelijkheid voor de wereld.¹³

¹¹ E. SCHILLEBEECKX, *Mensen als verhaal van God*, 33–34.

¹² *Ibidem*, 26.

¹³ *Ibidem*, 31.

Schillebeeckx werkt nog een ander theologisch begrip uit, namelijk de Kerk als sacrament van dialoog.¹⁴ Volgens hem kan de Kerk geen monologische realiteit zijn. Ze wordt door Christus geroepen om met de wereld in dialoog te gaan. Vóór het Tweede Vaticaans Concilie werd de Kerk beschouwd als de grote leraar van de wereld. De Kerk was de verkondiger van de algemene waarheid en de wereld had alleen naar haar te luisteren. Er was geen dialogische relatie, soms zelfs was er een antagonisme tussen Kerk en wereld.¹⁵

De Vlaamse theoloog is ervan overtuigd dat de documenten van *Vaticanium II* een nieuw perspectief voor Kerk en wereld openen. De wereld zal ook een partner voor de Kerk zijn. Daarom moet de Kerk goed luisteren naar de stem van de huidige wereld en dit om de vreugde en het leed van de hedendaagse mens, vooral van de armen en de noodlijdenden waar te nemen. Zij moet de nieuwe context van haar zending goed kennen. Deze context kunnen wij met enkele woorden omschrijven zoals secularisatie, ontkerkelijking, globalisering, religieuze honger, multireligieuze samenleving, leed, armoede, wanhoop en een roep om bevrijding uit ellende en kwaad. Er zijn volgens Schillebeeckx drie fundamentele niveaus van de kerkelijke dialoog: de dialoog van de Kerk met de postmoderne cultuur, de binnenkerkelijke dialoog en de oecumenische dialoog onder christenen en met andere religies.¹⁶ In al deze vormen van dialoog manifesteert de Kerk zich als sacrament van bevrijding, dat wil zeggen als een zichtbaar en werkzaam teken en instrument van de bevrijdende en verborgene heilspresentie van God. Samenvattend zal men zeggen dat de Kerk voor de mensheid een dienaar van de waarheid, van bevrijding en vrede is.

CONCLUSIE

Schillebeeckx is ervan overtuigd dat de ontwikkeling van techniek en wetenschap de lijdenswereld zelf niet kan elimineren. Het heil kan niet automatisch komen van de nieuwe technologie maar het komt van God door de bemiddeling van het bevrijdende handelen van de mensen. De theoloog legt de nadruk op een bewust, verantwoordelijk en liefdevol engagement van de christen in het proces van de bevrijding van alle leed. Voor gelovigen

¹⁴ Edward SCHILLEBEECKX, "De kerk als sacrament van dialoog," *Tijdschrift voor Theologie* 8 (1968): 155–168.

¹⁵ Antoni NADBRZEŻNY, "Kościół jako sakrament dialogu według Edwarda Schillebeeckxa," *Roczniki Teologiczne* 50 (2003), 2: 237–238.

¹⁶ *Ibidem*, 238–239.

betekent elk bevrijdend proces in de menselijke geschiedenis een middel en een bestanddeel van goddelijke openbaring. Schillebeeckx onderstreept dat God het heil van alle mensen wil. Onder het begrip van ‘heil’ verstaat hij niet alleen de toekomstige realiteit van het Godsrijk in de hemel maar ook en vooral de verbetering van deze wereld. Hier vinden wij het antropocentrisch accent in het theologische denken van Schillebeeckx. In zijn interpretatie is het heil een ontwikkeling van het ware en gelukkige mens-zijn in relatie tot de hele werkelijkheid. In tegenstelling tot de oude, voorconciliaire inzichten omvat zijn heilsvisie ook de maatschappelijke, politieke en ecologische dimensies. De Kerk moet een sacrament van de bevrijding genoemd worden. Een van haar belangrijkste taken is de dialoog met de huidige wereld. De Kerk als een gemeenschap van gelovigen kan en moet in haar dienst aan de lijdende mensen de subtiele, barmhartige en bevrijdende nabijheid van God zichtbaar maken. In die zin is de Kerk een noodzakelijk teken van hoop en bevrijding.

BIBLIOGRAFIE

- BORGMAN, Erik. *Edward Schillebeeckx. A Theologian in his History*. London: Continuum, 2004.
- D’HERT, Ignace. *Een spoor voor ons getrokken: de Jezustrilogie van Edward Schillebeeckx*. Baarn: Nelissen, 1997.
- NADBRZEŻNY, Antoni. “Kościół jako sakrament dialogu według Edwarda Schillebeeckxa.” *Roczniki Teologiczne* 50 (2003), 2: 229–242.
- O’COLLINS, Gerald, en Edward FARRUGIA. *Leksykon pojęć teologicznych i kościelnych z indeksem angielsko-polskim*. Vertaald door Jan Ożóg en Barbara Żak. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2002.
- OOSTERHUIS, Huub, en Piet HOOGEVEEN. *God is ieder ogenblik nieuw. Gesprekken met Edward Schillebeeckx*. Baarn: Ambo, 1982.
- SCHILLEBEECKX, Edward. “De kerk als sacrament van dialoog.” *Tijdschrift voor Theologie* 8 (1968): 155–168.
- SCHILLEBEECKX, Edward. *Gerechtigheid en liefde, genade en bevrijding*. Bloemendaal: Nelissen, 1977.
- SCHILLEBEECKX, Edward. *Mensen als verhaal van God*. Baarn: Nelissen, 1989.
- SCHILLEBEECKX, Edward. *Theologisch testament. Notarieel nog niet verleden*. Baarn: Nelissen, 1994.
- The Schillebeeckx Reader*, bewerkt door Robert J. Schreiter. New York: Crossroad, 1984.
- VLIET, Cornelis T.M. van. *Kerk met twee ogen. Een katholieke ecclesiologie*. Kampen: Kok, 2001.

KOŚCIÓŁ A WYZWOLENIE W MYŚLI EDWARDA SCHILLEBEECKXA

Streszczenie

Autor artykułu podejmuje istotny problem relacji między Kościołem i szeroko rozumianym wyzwoleniem w ujęciu wybitnego współczesnego teologa flamandzkiego Edwarda Schillebeeckxa. Poszukuje on wiarygodnej i pogłębionej odpowiedzi na pytania dotyczące ostatecznego źródła wyzwolenia człowieka w kontekście współczesnych zjawisk społecznych i kulturowych oraz roli Kościoła rozumianego jako sakrament dialogu ze światem. W pierwszej części artykułu autor ukazuje uniwersalny wymiar negatywnego „doświadczenia kontrastu”, które wyraża się w codziennym przeżywaniu przez ludzi ambiwalentnych stanów egzystencjalnych: radości i smutku, zdrowia i choroby, wolności i zniewolenia, nadziei i rozpacz. Według Schillebeeckxa stanowi ono szczególną „przestrzeń” objawienia i działania Boga, który pragnie autentycznego wyzwolenia i szczęścia człowieka nie tylko w wymiarze eschatologicznym, lecz również doczesnym. Druga część artykułu została poświęcona refleksji nad związkiem zachodzącym między zbawieniem i wyzwoleniem. Chociaż rzeczywistości te w pełni nie utożsamiają się ze sobą, to jednak chrześcijańska koncepcja integralnego zbawienia nie może pomijać doczesnego aspektu wyzwolenia społecznego, bez którego soteriologiczne orędzie Kościoła stałoby się utopijną ideologią. W trzeciej części autor prezentuje ideę Kościoła jako sakramentu wyzwolenia, który w świetle Ewangelii dostrzega we wszelkich procesach zmierzających do autentycznej emancypacji człowieka zniewolonego zbawczą wolę Boga, pragnącego, aby wszyscy ludzie, wierzący i niewierzący, włączyli się w dzieło naprawy świata dotkniętego licznymi formami zniewolenia. W zakończeniu artykułu autor podkreśla, że imponujący dziś rozwój nauki i technologii nie jest jednak w stanie usunąć wszystkich czynników generujących ludzkie cierpienie i wyobcowanie. W obliczu niepokojącej iluzji samozbawienia Kościół nieustannie wskazuje na subtelną, ukrytą, miłosierną i ostatecznie wyzwalającą obecność Boga w historii ludzkości. W tym sensie jest on dla świata znakiem i zarazem sługą prawdy, wyzwolenia i pokoju oraz wezwaniem do odważnego i odpowiedzialnego dialogu społecznego, ekumenicznego i międzyreligijnego.

Słowa kluczowe: Edward Schillebeeckx; doświadczenie kontrastu; Kościół; wyzwolenie; sakrament; dialog.